

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת וילך ויום כיפור, תשס"ט
מספר 777

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

שמע ישראל – ייחוד ה' ומלכות שמים

הפסוק "שָׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֶחָד" (דב' ו: ד) מלווה את היהודי במשך כל ימי חייו – מלידתו ועד מותו: כבר בברית המילה של הבן קוראים פסוק זה; כשהילד מתחיל לדבר, מלמדים אותו את הפסוק הזה;¹ בכל יום בתפילה אומרים את הפסוק פעמיים בקול רם, ומזכירים אותו עוד כמה פעמים; בסוף הימים הנוראים, אחרי תפילת נעילה ביום הכיפורים, מכריזים כל הקהל יחד בקול רם את הפסוק הזה; וגם בסוף ימיו משתדל היהודי לצאת מן העולם כשהפסוק "שָׁמַע יִשְׂרָאֵל" בפיו. להלן נעמוד על משמעותו המיוחדת של הפסוק הזה וייחודו.

במסכת ראש השנה (לב ע"ב) יש מחלוקת אם הפסוק "שָׁמַע יִשְׂרָאֵל" כולל את מלכות שמים:

'שָׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֶחָד' – מלכות, דברי רבי יוסי. רבי יהודה אומר: אינה מלכות. 'וְהִשְׁבַּת אֵל-לְבַבְךָ פִּי ה' הוּא הָאֵל-לְהִים... אֵין עוֹד' (דב' ד: ט) – מלכות, דברי רבי יוסי. רבי יהודה אומר: אינה מלכות. 'אֵתָהּ הִרְאָתָ לְדַעַת פִּי ה' הוּא הָאֵל-לְהִים אֵין עוֹד מְלֻכָּדוּ' (דב' ד: לה) – מלכות, דברי רבי יוסי. רבי יהודה אומר: אינה מלכות.

להלכה אנו פוסקים כרבי יוסי, ולכן מסיימים את פסוקי המלכויות בתפילת מוסף של ראש השנה בפסוק "שָׁמַע יִשְׂרָאֵל". מקובל בדברי חז"ל שהפסוק הזה הוא גם ביטוי של קבלת עול מלכות שמים, כמו שמודגש באמרנו אחריו את המשפט: "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" הן בקריאת שמע בכל יום הן בסוף תפילת נעילה ביום הכיפורים. אבל יש מחלוקת בין המפרשים איך הפסוק הזה מבטא את מלכותו יתברך. בעל 'ערוך לנר'² מעיר:

קצת קשה מאי טעמיה דר' יהודה, הרי עיקר ילפותא דבעינן מלכויות הוא ממה דכתיב 'אני ה' אלקיכם' כדאמרינן לעיל הרי דא-להות נקרא מלכות.

דבריו אמורים לגבי הלימוד בגמרא בעמוד הקודם שם:

ומה תלמוד לומר 'אני ה' אֶל-לְהִיכֶם' (במ' י: י) - זה בנה אב, לכל מקום שנאמר בו זכרונות - יהיו מלכויות עמהן.

אבל המאירי³ כותב בפירושו על הגמרא "כולם מלכויות הם ורשאי להזכירם במקום מלכות, שהאחדות הוא קבלת עול מלכותו ושוללת הממשלה מכל אחר". על המחלוקת הזאת בין בעל הערוך לנר הלומד שמלכות ה' כלולה במילים "ה' אֶל-לְהִינוּ" ובין המאירי הלומד שהיא כלולה במילים "ה' אֶחָד", נדון אחרי עיון בפסוק ובמשמעותו.

דבר אחד הכולט בפסוק והמייחד אותו משאר פסוקי התורה הוא שבתוכו כלולים שני הדברות הראשונים: "אֶנְכִי" – "ה' אֶל-לְהִינוּ", ו"לֹא-יְהִי־לָךְ" – "ה' אֶחָד". משמעותו הפשוטה של הפסוק היא כדברי ספר החינוך (מצוה תי"ז), "שנצטוינו להאמין כי השם יתברך הוא הפועל כל המציאות, אדון הכל, אחד בלי שום שיתוף".

הרעיון הזה משמש יסוד למאמצים במדעי הטבע בכלל ובפיזיקה בפרט למצוא תיאוריה כללית המספקת הסבר אחד לתופעות רבות ושונות או אפילו חוק אחד הכולל בתוכו את כל חוקי הטבע. לדוגמה, לפני כ-170 שנה היו חשמה ומגנטיות מוכרים רק כתופעות בלתי תלויות זו בזו, עד שבאה התיאוריה של מקסוול ואיחדה אותן. בשל האיחוד הזה הוצע קיומם של גלים אלקטרומגנטיים, ומכאן הגיעו לשימושים בהם, תחילה ברדיו ואחר כך בטלוויזיה ובתנורי מיקרוגל ועוד. המאמצים האלה הביאו להישגים גדולים בהבנת חוקי הטבע, אבל הצדקתם היא רק בדיעבד, כלומר בהצלחתם המעשית או בהשבעת יצר הסקרנות שלנו. לכתחילה אין שום סיבה להאמין בתיאוריות-על כאלה, אם חוקי הטבע הופיעו באקראי ולא נקבעו על ידי בורא העולם היחיד. בדרך כלל

¹ שלחן ערוך, יורה דעה, סימן רמ"ה, סעיף ה'.

² ר' יעקב ב"ר אהרן עטלינגר, גרמניה, נפטר ב-1872.

³ ר' מנחם ב"ר שלמה לבית מאיר, דרום צרפת, נפטר ב-1315.

במדעי הטבע מתעלמים מקושי זה, כיוון שחוקרים מה הם חוקי הטבע והשפעותיהם ולא את סיבותיהם – על פי דברי חז"ל (חגיגה יא, ע"ב):

תנו רבנן: 'שאל-נא לַיָּמִים רַאשֵׁינִים' (דב' ד: לב) – יחיד שואל, ואין שנים שואלין. יכול ישאל אדם קודם שנברא העולם – תלמוד לומר (שם) 'לִמֵּן-הַיּוֹם אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים אָדָם עַל-הָאָרֶץ'. יכול לא ישאל אדם מששת ימי בראשית – תלמוד לומר 'לַיָּמִים רַאשֵׁינִים אֲשֶׁר-הָיוּ לְפָנָיִךְ'. יכול ישאל אדם מה למעלה ומה למטה, מה לפניו ומה לאחור – תלמוד לומר (שם) 'עַל-הָאָרֶץ וְלַמַּקְצָה הַשָּׁמַיִם וְעַד-קֶצֶה הַשָּׁמַיִם' – מלמקצה השמים ועד קצה השמים אתה שואל, ואין אתה שואל מה למעלה מה למטה, מה לפניו מה לאחור.

עתה נחזור לעיון בפסוק 'שמע ישראל' ובמשמעותו, ולשם כך ננתח תחילה את המילים של הפסוק, המתחלק באופן טבעי לשלשה זוגות של מילים:

"שמע ישראל" – המילה "שמע" מבטאת לא רק שמיעת אוזן אלא גם הקשבה, הבנה בלב וקבלת הדבר,⁴ כבפסוק 'וְהָיָה עֵקֶב תִּשְׁמָעוּן אֶת הַמְּשָׁפָטִים הָאֵלֶּה" (דב' ז: יב). את הצורך בהקדמה הזאת לעיקר הפסוק מבאר רבנו בחיי:⁵

ולפי שהמדבר ידבר דבריו פעם שיתכוון בהם ופעם שלא יתכוון בהם, לכך הזכיר 'שמע' שהוא לשון כולל שמיעת האוזן והבנת הלב, כלומר שיכוין לבו בדבריו בענין היחוד כשהוא משמיע לאזנו.

'ה' אֱלֹהֵינוּ" – השם המיוחד של הקב"ה אינו נקרא כמו שנכתב (אלא בהזדמנויות מיוחדות בבית המקדש), כמו שאין קוראים למלך בשמו הפרטי. אנחנו קוראים את השם כאילו היה כתוב אד-ני, כלומר אנחנו מכירים שהקב"ה הוא האדון עלינו אבל חושבים גם על השם הכתוב, אשר שורשו 'הויה', ומשמעו שהקב"ה מהווה הכול וגם קיים לעד.

"אֱלֹהֵינוּ" – השם אלוקים פירושו בעל כל הכוחות, או הכול-יכול, ומפני זה הוא מושאל גם לשופטים, אבל מה המשמעות של ביטויים כמו 'אלוקינו' או 'אלוקי הארץ'? הפירוש הפשוט ביותר הוא כביאור הרלב"ג לפסוק, שבתוספת הכינוי "נו" מבטאים שהוא הכול-יכול המנהיג אותנו ומשגיח בנו.

"ה' אֶחָד" – למילים אלה כמה משמעויות: הפשוטה מכולן היא שהקב"ה הוא אלוקינו היחיד, ואיננו עובדים לא-ל אחר, ככתוב בדיבר: "לא-יְהִי-לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל-פְּנֵי" (שמ' כ: ג). פירוש מעמיק מזה למילה "אחד" כאן הוא (על פי הרמב"ם) שאיננו כמו ספר אחד הכולל הרבה דפים ופרקים שאפשר לראות בכל אחד מהם חלק לעצמו או גוף אחד המורכב מהרבה אברים שלכל אחד מהם תפקיד מיוחד, אלא ה' הוא אחד ואין יחיד כייחודו.⁶ אבל גם לשם כך היה די שנאמר "ה' אלוקינו אחד" בלי צורך לחזור על שם ה', "ה' אחד". בחזרה הזאת אנו מכריזים הרבה יותר מזה, שה' הוא היחיד המהווה את העולם ומנהיג אותו, ואין כוח עצמאי לשום דבר אחר בעולם.⁷ לרעיון הזה יש השלכות רבות וחשובות מאוד, כמו שמבאר הרמח"ל, ואין כאן המקום להאריך בהן.

אם נחזור למחלוקת שהזכרנו בין בעל 'ערוך לנר' ובין המאירי ונדייק בדבריהם, נראה שבעל 'ערוך לנר' מזכיר רק מלכות ה', והמאירי – את קבלת עול מלכותו. ייתכן שאינם חולקים בפירוש הפסוק, ושניהם מודים שההכרזה שה' הוא אלוקינו, הכול-יכול המנהיג אותנו ומשגיח בנו, נחשבת מלכות, אבל התוספת של היותו יתברך היחיד העושה כן היא חיונית לקבלת עול מלכותו. עובדי האלילים האמינו שיש יותר מאל אחד וסברו שכל אחד מהם הוא מלך על עניין מסוים, ולכן אין סיבה לציית רק לאחד מהם. רק בהכרה שה' הוא המנהיג האחד והיחיד מתווסף החיוב להתנהג רק על פי רצונו יתברך – קבלת עול מלכות שמים. בעניין זה כותב ר' שמשון רפאל הירש בפירושו לסידור:⁸

'וקבלת עול מלכות שמים' ביטול כל עצמותנו יחד עם כל עולמנו תחת מלכות שמים הבלעדית, היא – כך דעת חז"ל – תוכן של 'שמע'.

פרופסור חיים הלפרן
המחלקה לפיזיקה

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
כתובתו באינטרנט: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/>

4 אברבנאל, דברים פרק ו'; חובות הלכות, שער א', פתיחה.

5 רבנו בחיי, דברים ו, ד.

6 רמב"ם, הלכות יסודי התורה, פרק א', הלכה ז', והמפרש שם.

7 על פי ר' משה חיים לוצטו (רמח"ל), דעת תבונות, סימן מח, ועוד.

8 סידור תפילות ישראל עם פירוש הגאון ר' שמשון רפאל הירש (מוסד הרב קוק, ירושלים תשנ"ב), עמ' סח.